

**MILAN HRDLIČKA (2019):
KAPITOLY O ČEŠTINĚ JAKO O JAZYKU NEMATEŘSKÉM.**

Praha: Karolinum.

Ivana Bozděchová¹

Nakladatelství Karolinum vydalo v edici *Studia Philologica Pragensia* další soubor lingvodidakticky zaměřených textů Milana Hrdličky pod názvem *Kapitoly o češtině jako jazyku nemateřském*, záměrně a nápadně naznačujícím návaznost na dřívější autorovy souhrnné práce (jmenovitě na *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku* /Hrdlička 2010/). Soubor 23 textů (z nichž jeden je psán anglicky) je tentokrát uspořádán podle jejich původního publikování: první oddíl knihy obsahuje články z časopisu *Český jazyk a literatura*, druhý oddíl z polského časopisu *Bohemistyka* a třetí oddíl *Varia* zahrnuje texty publikované jinde (v periodikách, sbornících i monograficky). Uvedené tři hlavní oddíly předznamenávají dva nekonvenční texty — Dědeček a Korejská stopa; autor v nich jednak motivuje čtenáře ke čtení následných odborných textů, jednak (opětovně) dokazuje svůj osobitý styl psaní se sklonem k (sebe)reflexi, zamyšlení i humoru. Kniha je vybavena anglickým resumé a přehledem autorovy publikační činnosti v letech 2016–2018. Bibliografické údaje o původním vydání textů jsou uvedeny v závěru každé kapitoly, po přehledu dílčího seznamu odborné literatury. Texty jsou publikované v autentické podobě s nezbytnými drobnými opravami a úpravami (vynechání anotací a klíčových slov z prvního vydání, sjednocení úpravy bibliografických odkazů).

Do prvního oddílu bylo z časopisu *Český jazyk a literatura* vybráno sedm článků týkajících se problematiky češtiny nemateřské faktograficky — v historické a geografické perspektivě (I. Výuka českého jazyka v zahraničí; II. Čeština v zemi asijského tygra [tj. v Korejské republice]), lingvodidakticky (III. O bázových principech výběru gramatického učiva; IV. Otázka, zejména pádová, nejen ve výuce cizinců; VII. Kompenzační strategie ve výuce češtiny pro cizince) a lingvisticky (V. Sémantika a výklad slovesného vidu, VI. O čem vypovídají české předložky?).

Z časopisu *Bohemistyka* je v souboru přetištěno šest článků — obecněji zaměřený text VIII. Mediační jazyk ve výuce češtiny pro cizince a pět textů věnujících se dílčím jazykovým (gramatickým) jevům v češtině z pohledu výuky (IX. nahrazování jmenných koncovek genitivu lokálem, X. substantivizovaná adjektiva, XI. deklinace posesivních adjektiv,² XII. podoba sponového slovesa v predikátu, XIII. početnost morfologických variant v češtině).

Také deset článků v oddílu *Varia* pokrývá tematicky (obsahově) obdobné okruhy, tzn. vybrané gramatické jevy češtiny a jejich prezentaci ve výuce cizinců (XIV.–XVI. deklinace a variantnost tvarosloví jmen, XVIII. užívání číslovek, XIX. a XX. před-

---

¹ Text vznikl za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres Q10, Jazyk v proměnách času, místa, kultury.

² K tématu této kapitoly doplňujeme podnětnou studii, potvrzující autorem vyslovené přesvědčení v závěru: Máte něco proti mámině sezení v tátovu křesle? (Dativ a lokál singuláru maskulina a neutra přídavných jmen přivlastňovacích) (Adam 2005).

ložky), obecnělingvistickou problematiku (XXII. morfologická forma a její význam) a metodiku (XVII. Analogie ve výuce češtiny pro cizince, XXIII. Jazyková chyba a práce s ní v jazykovém vyučování) a faktografická XXI. kapitola zmiňuje češtinu v evropském a světovém kontextu.

Čtenářům se v textech připomínají poznatky obecně i méně známé či přijímané, ale i relativně nové a specifické, v každodenní metodické i výukové praxi podstatné, nepostradatelné a zde takto souhrnně výhodně dostupné. Učitelé při přípravách i v hodinách výuky češtiny jako cizího jazyka mnohé z nich denně ověřují, ba doplňují. Zmiňme se o některých vybraných a zajímavých faktech, názorech, postřezích v knize uvedených.

Jedna ze všeobecně uznávaných didaktických zásad je postup od jevů pravidelných k nepravidelným — autor poukazuje (III.)³ na to, že tato zásada má však ve výuce češtiny jako cizího jazyka (dále ČCJ) omezený dosah, neboť čeština je obtížná a komplikovaná, především formálněmorfologicky (je v ní řada odchylek, výjimek, dublet). Dalším klíčovým pojmem současné lingvodidaktiky je komunikační kompetence (VII.); v souvislosti s ní je však jak v teorii, tak ve vyučovací praxi podle autora málo doceňovaná a rozvíjená strategická kompetence (schopnost náležitě využívat získané znalosti, tedy např. nezarazit se kvůli neznámému slovu, umět požádat o reformulaci) a s ní související kompenzační strategie (užití jazykových prostředků, které při cizojazyčné komunikaci pomáhají nahrazovat nedostatečné nebo chybějící znalosti, a tím umožňují komunikovat, realizovat komunikační záměr); autor je klasifikuje na A) systémové a nesystémové (agramatické), B) stejnojjazyčné a jinojjazyčné, C) verbální a neverbální, příp. kombinované. Značně diskutovaným tématem je dále tzv. zprostředkující (mediační) jazyk ve výuce ČCJ (VIII.); autor se na základě posouzení předností a nevýhod jeho užívání přiklání ke kompromisnímu řešení, tj. k funkčnímu střídání kódů (češtiny a „srozumitelného“ cizího jazyka). Zdůrazňuje přitom, že by učitel měl mediační jazyk volit komplexně, promyšleně a systematicky.

Při výuce ČCJ bývají zahraniční studenti dělení na Evropany a Neevropany (IV. Otázka, zejména pádová, nejen ve výuce cizinců) — pro praxi je důležité si uvědomit, že pro Asiaty bývá odlišnost od mateřského jazyka natolik výrazná, že se jim jeví čeština a angličtina jako příbuzné (existuje v nich systém slovesných časů); na rozdíl od nich (některým) Evropanům může při studiu pomoci znalost latiny. Jak autor připomíná (XIV.), v moderně aplikované komunikační metodě není gramatika samoučelným cílem, ale účelným prostředkem. V případě češtiny je třeba mít na paměti fakt, že je to nejflektivnější slovanský jazyk. Navíc se česká flexe vyznačuje velkou variantností (XIII.); dokládá to autorův zajímavý pohled na početní zastoupení vybraných variantních tvarů u jednotlivých ohebných slovních druhů (s. 59–60). Z perspektivy popisu a prezentace češtiny jinojjazyčným mluvčím je autor přesvědčen o nutnosti primárně prezentovat tvary spisovné (neutrální a hovorové, nikoli knižní) a jiné přístupy pokládá za škodlivé a iluzorní. Na základě vlastních mnohaletých pedagogických zkušeností odhaduje (XV.), že studenti ČCJ stráví čtyřikrát více času osvojováním pádových koncovek než slovesných tvarů (včetně vidu). Z jeho ankety

3 Odkazujeme na příslušný text římskou číslicí, kterou jsou jednotlivé kapitoly uvedeny v knize.

vyplývá, že je deklinaci třeba věnovat větší pozornost ve výuce (jak Slovanů, tak i Neslovanů), a to tvarům jmen v singuláru i v plurálu. Nelehkým úkolem je tedy pečlivě zvažovat lingvodidaktický způsob prezentace české deklinace (XVII.) — v učebnicích se tradičně uplatňuje rodový princip, jehož úskalím je např. to, že se při něm jeví homonymie koncovek jako náhodná a pádový synkretismus se může uplatňovat jen v minimální míře.

Autor mj. doporučuje důsledně v učebních materiálech pro podprahové úrovně začleňovat ve slovní zásobě koncovky genitivu singuláru substantiv a adjektiv; jako výhody uvádí současné osvojení dvou pádů u životných maskulin, seznámení s typem deklinace a s rodem příslušného jména, což podle něj bývá problematické u obojetných písmen (s. 73). Pro žáka by to jistě bylo pro jednotlivá slova nápomocné, nicméně pro (grafickou) realizaci slovníčků poněkud komplikované a nepřehledné (zejména vypisování koncovek tří rodů u adjektiv). Určité pochybnosti vyvolává i myšlenka současného osvojování akuzativní koncovky u maskulin životných (jakkoli ekonomického pro jednotlivá slova), protože není z hlediska pádového systému systematické. Autorem zmíněná obtíž s obojetnými písmeny se v souvislosti s deklinací jeví jako záležitost kvality souhlásky, tj. klasifikace tvaroslovné spíše než pravopisné.

Ke zlepšení výuky může podle autora dále přispět diferencovaný popis mluvnického systému současné češtiny pro potřeby jinojazyčných mluvčích na základě míry (ne)příbuznosti jejich mateřštiny a češtiny jako cílového jazyka. Takový postup by úspěšně omezoval riziko interference a měl by zahrnovat explicitní popis relevantních skutečností (instrukce nejen o tvoření příslušných tvarů, ale i o jejich řečovém fungování), dále vnitřně členěný podle cizincovy úrovně znalosti češtiny.

Komplexně koncipovaný přístup (XXI. 5.) rozvíjí stránku formální i funkční; tento požadavek formuloval již Kořenský (1985) — vyslovil se pro kompromisní přístup situovaný mezi popis jazyka a model řečové činnosti. V tomto kontextu se jako výhodný jeví autorem doporučovaný onomaziologický popis mluvnice českého jazyka (XXI. 6.), neboť umožňuje vytvářet vhodné předpoklady pro přehledné představení konkurenčních způsobů vyjádření jisté mluvnické kategorie, podstatně kvalitněji zohlednit řečové dimenze, účinněji vykládat tzv. neparalelní gramatické kategorie a jevy (např. kategorii vidu propracovaným systémem časů nebo kompenzaci absence určitého členu užíváním ukazovacích zájmen). Autor poukazuje na absenci onomaziologicky pojaté gramatiky češtiny opakovaně — a záslužně! — (V.); ta postupuje od významu ke způsobům jeho formálního ztvárnění, tedy využívá toho, co jazyky spojuje (univerzální významy) a směřuje k odlišným morfosyntaktickým realizacím. V naší tradici dosud dominuje sémaziologicky koncipovaná gramatika, sledující, kolik významů se váže na danou formu, v jakém jsou vztahu apod.

Jak jsme se pokusili naznačit, Hrdličkovy *Kapitoly o češtině jako jazyku nemateřském* představují praktické kompendium aktuálních a důležitých lingvodidaktických témat, dílčích jevů, otázek k úvaze, inspiraci i realizaci. Odráží zásadnost a konstantnost mnohých z nich, autor se k nim ve své dosavadní praxi neustále vrací, s podobnými i novými zkušenostmi, postupně je obohacuje vlastními poznatky a zkušenostmi i reflexí teoretického badání v české, výběrově i zahraniční lingvistice a didaktice. Svědčí o tom detailnost přístupu i rozsáhlost poznámkového aparátu — ve značném množství poznámek pod čarou lze najít cenné doplňující faktické

informace, důležité reference, zajímavé příklady či postřehy z praxe. Není tedy divu, že v knize dochází k občasnému faktickému i ilustračnímu opakování a překrývání. Celkově je třeba ocenit autorovo důsledné zaměření na didaktickou praxi a snahu přiblížovat českému čtenáři pohled na češtinu z pozice cizojazyčného mluvčího. To vše opět dokumentuje autorův široký odborný rozhled i jeho dlouholeté zkušenosti; je chvályhodné, že je konstantně a neúnavně i nadále sdílí a poskytuje k využívání a následování.

BIBLIOGRAFIE:

Adam, R. (2005): Máte něco proti mámině sezení v tátovu křesle? (Dativ a lokál singuláru maskulina a neutra přídavných jmen přivlastňovacích), *Naše řeč* 88. 2, s. 67–70.

Hrdlička, M. (2010): *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku*. Plzeň: Západočeská univerzita.

Kořenský, J. (1985): Typy gramatických popisů a výuka češtině jako cizímu jazyku, in J. Tax (ed.), *Čeština jako cizí jazyk: Materiály z první metodologické konference Ústavu slovanských studií FF UK v Praze*, Praha: Ústav slovanských studií FF UK, s. 38–46.